

Dr. Marija Oniščik

Vytauto Didžiojo universiteto
Filosofijos katedra
El. paštas: m.oniscik@hmf.vdu.lt

AUGUSTINAS IR KALBOS PRAGMATIKA

Gausiame Augustino filosofijos bei teologijos palikime kalbos tema užima itin svarbią vietą. Pradedant ankstyvaisiais dialogais, tarp kurių išsiskiria didaktinio pobūdžio kūrinėlis *Apie mokytoją*, galima matyti kaip iš nuostabą keliančios „kalbančio vaiko” patirties, įtaigiausiai aprašytos *Išpažinimuose*, susiformavo sudėtingos semiotikos bei sąmonės filosofijos doktrinos, išdėstytos monumentaliojoje studijoje *Apie Trejybę* ir traktate *Apie krikščionišką mokymą*.

Šiuo pranešimu bus bandoma: 1) pristatyti Augustino kalbos sampratą ir 2) parodyti šios sampratos praktinį/pragmatinį pobūdį, artimą vėlyvojo Wittgensteino kalbos filosofijai. Augustino ir vėlyvojo Wittgensteino filosofavimo būdo panašumas pasireiškia tuo, kad abu yra „dialoginiai” mąstytojai. Neatsitiktinai tad abiejų kūryboje kalba traktuojama kaip veiksmas ir praktikuojama kaip gyvenimo būdas.

Augustino pasaulis padalintas į „vidaus” ir „išorės”, arba kitaip – mentalinę ir jutiminę sferas. „Išorės” pasaulyje esama dviejų rūšių esybių: tai daiktai ir ženklai. Pirmieji priklauso prigimtiniams tvarkai, antrieji – žmonių susitarimo išdava. Sutinkamai su platoniška tradicija, Augustinui labiau rūpi ne ženklai, o daiktai, tačiau pastarieji yra sunkiai pasiekiami iš „vidaus”. Tuo tarpu vienintelis „tikras” pažinimo pagrindas yra „viduje” – tai akivaizdus savęs esančio, gyvenančio ir pažįstančio pažinimas.

„Vidaus” ir „išorės” santykis pasimato kaip „prefilosofinė” dilema, reikalaujanti pragmatinio sprendimo. Barjeras tarp sąmonės „viduje” esančių jausmų, troškimų bei minčių ir „išorėje” esančių daiktų gali būti įveiktas kalbiniu *ženklinimo* veiksmu.

Ženklas, kurį Augustinas apibrėžia kaip „daiktą, kuris savaime (*ex se*) daro (*faciens*) kažką kitą šalia to atspauda, kurį jis palieka juslėse suvokimo metu” (*De doctrina christiana* II, 1, 1), naudojamas kaip tarpininkas tarp „vidaus” ir „išorės” ir atitinkamai turi savo „vidinę” ir „išorinę” puses. Panašiai kaip Saussure’o teorijoje, augustiniską ženklą sudaro du sandai: jutiminis ir sąvokinis. Pastarasis, nors ženklo visuma yra arbitrali, nepriklauso nuo susitarimo, bet, sutinkamai su Platono reikalavimu, nustatomas „prigimtinu” įvardijimu. Tuo paaiškinamas ne tik „privačios kalbos” negalimumas, bet ir referencijos pastovumo prigimtinėje daiktų tvarkoje išpūdis.

Kalbiniis ženklas turi pažinimo perteikimo bei fiksavimo funkciją: kalba turi mokyti ir priminti. Abu veiksmai siejami su ostensiniu kalbos pobūdžiu – jos esmine savybe, nurodyti į kažką, padaryti kažką regimą. Ostensija – tai primityvus ženklas, arba, galėtume pasakyti, proženklis kalbinio

ženklų atžvilgiu. Mokymo veiksmą sudaro šis išorinis rodymo judesys kartu su vidiniu pažinimo judesiu. Priminimas veda nuo pažinimo atgal prie nurodymo: kalba primena tuomet, kai vartojimo metu ją galima pakeisti ostensija. Tačiau jei žodis gali būti pakeistas ostensija, daikto pažinimas presuponuojamas, nes žodis tik primena mums daiktą, kurį kažkada pažinojome, bet užmiršome. Augustinas pastebi ir ostensinio pačios kalbos mokymo nepakankamumą. Išvada, kurią Augustinas padarė savo kūrybinio kelio pradžioje dialoge *Apie mokytoją*, - kad žodžių reikšmę išmokstame ne kokio nors mokytojo pagalba, bet dangiškojo Mokytojo veiklos mumyse dėka, - vėliau pasirodo nepakankama, nes protas, pats būdamas kintantis, nesiliauja kvestionuoti „vidinės“ žodžių reikšmės pastovumo.

Tai, kad kalbą Augustinas mato tarsi iš „vidaus“, parodo garsi *Išpažinimų* ištrauka, kurią Wittgensteinas pateikia kaip klaidingo požiūrio į kalbą pavyzdį – neva kalbos pagrindas yra įvardijimas, o žodžio reikšmė – tai jo referencija. Ši ištrauka aprašo, kaip mažasis „vidinis žmogus“, netikėtai atsidūręs išorinio pasaulio apsuptyje, iš savo saugaus (pažinimo akivaizdumo požiūriu) vidinio būsto žiūri į išorės daiktus ir klausosi tarpusavy kalbančių jų šeiminkų. Pirma, į ką atkreipiame dėmesį, tai jo stebuklinga įgimta galia susieti vaizdus ir garsus, taip, kad rodos, kūdikis Augustinas *jau* puikiai išmano, kas vyksta kaip „viduje“, taip ir „išorėje“, anksčiau nei išmoksta kalbėti ir nepriklausomai nuo kalbos. Antra, ne mažiau svarbi aplinkybė yra kalbos tikslas: išreikšti „vidinio žmogaus“ jausmus bei troškimus išorinių daiktų atžvilgiu.

Pirmas pastebėjimas paaiškinamas tuo, kad išorinės, skambančios kalbos pagrindu Augustinas laiko vidinę kalbą, turintį episteminę (prasminę) funkciją. Pažinimas įvyksta per „proto žodį“ (*verbum mentis*) - daikto mentalinį vaizdinį „amžinosios tiesos šviesoje“. (Šis tikrasis pažinimas, objektyvus, universalus ir nekintamas, priešpastatomas kintamų dalykų žinojimui, kuriuo „tikime“, pavyzdžiui tuomet, kai kas nors mums pasakoja savo vidinius išgyvenimus („kas jame vyksta“), ar „kad jis supranta tą ar kitą“, ir ko patys negalime nei pamatyti nei tuo įtikinti.) „Proto žodis“ nėra ženklas, nes, pirma, jis neturi ženklui būtino jutiminio sando, ir, antra, jis nėra daikto pakaitalas. Būtent „proto žodis“ determinuoja reikšmę, garantuoja jos pastovumą, suteikdamas jai episteminę vertę. Kaip vidinis žodis yra pirmesnis už išorinį, taip pažinimas pirmesnis už kalbą. Kalba nėra būtina pažinimui ir negali būti pažinimo įrankis.

Tačiau kalbos prireikia tuomet, kai „vidinis žmogus“ susiduria su „išoriniu“ pasauliu, kurio daiktai pažadina jame jausmus ir troškimus jais naudotis (*uti*). Troškimas patenkinamas, kai sėkmingas kalbos vartojimas leidžia teisingai naudotis išorinio pasaulio daiktais. (Aišku, kad toks požiūris turi etines implikacijas.) Kalba – tai išorinio pasaulio įrankis, kurį būtina įvaldyti tam, kad *jau esantį* viduje mentalinį turinį galima būtų paversti praktika.

Vien tai, kad Augustinas kalbą pristato kaip tam tikrą veiklą, leidžia įžiūrėti jo sampratoje tam tikrų vitgenšteiniškų bruožų. Pateikiama Augustino kalbos sampratos interpretacija rodo, kad,

panašiai kaip Wittgensteinas, Augustinas mano, jog „kalbėti reiškia daryti”, o ne tik asociuoti ženklus su daiktais. Tačiau ši veikla remiasi mentalinių vaizdinių, įgalinančių asociaciją, žinojimu.

Literatūra

1. Aurelijus Augustinas. *Išpažinimai*. Vertė E. Ulčinaitė ir V. Stalioraitytė. Vilnius: Aidai, 2004.
2. Aurelijus Augustinas. *Apie mokytoją*. Vertė O. Daukšienė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999.
3. Saint Augustine. *On Christian Doctrine*. Tr. by D. W. Robertson. New York: The Liberal Arts Press, 1958.
4. Saint Augustine. *The Trinity*. Tr. by E. Hill. Brooklyn, N.Y.: New City Press, 1991.
5. Kerr, Fergus. *Theology after Wittgenstein*. London: SPCK, 1997.
6. Vitgensteinas, Liudvigas. Filosofiniai tyrinėjimai. Vertė R. Pavilionis // *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1995.